

СЕМАНТИЧНА ДВОЗНАЧНІСТЬ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ, УТВОРЕНИХ ДОДАВАННЯМ ПРЕФІКСА *AUTO-* (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

На матеріалі лексичних одиниць, що утворені додаванням префікса *auto-*, виявлено закономірності та встановлено лексико-семантичні поля цих лексем. Для визначення структури даного семантичного поля використано два типи фільтрації – морфо- і семіолексичну. Результати аналізу показали, що усунення двозначності можливе лише за умови розширення поля дослідження, вивчення продуктивності та мотивації префікса. Спостережено, що у французькій та українській мовах блок слів із таким префіксом є омонімічним. Встановлено чотири ключових значення, які може мати цей префікс. На основі аналізу лексикографічних даних та беручи до уваги чотири основні частини мови, виявлено значне збільшення продуктивності префікса *auto-* в одних та стагнацію – в інших. Окреслено закономірності його приєднання до тих чи інших основ. Аналіз прикладів засвідчив, що словники надають семантичному полю цього префікса лише два значення. Вдалося з'ясувати шляхи усунення двозначності лексичних одиниць, утворених додаванням префікса *auto-*.

Ключові слова: лексична одиниця, префікс, деривація, семантичне поле, словотвірна продуктивність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання двозначності в мові є однією з найбільш цікавих та дискусійних, оскільки вона стосується так чи інакше всіх сторін мови та мовлення – граматики, лексики, фонетики; вона зумовлює стійкий інтерес як у лінгвістів-дослідників, так і викладачів-практиків. Специфіка природи двозначності пов'язана з асиметрією мовного символу, що більшою чи меншою мірою властива всім мовам та всім мовним рівням. У французькій мові найкраще вона виявляється на рівні лексики.

Проблеми двозначності в сфері словотворення постійно привертала увагу мовознавців. **Актуальність** питання зумовлена необхідністю більш детального вивчення лексико-семантичних особливостей розуміння слів французької мови, утворених за допомогою додавання префікса *auto-*, тобто: 1) яким чином слухач здійснює омонімічний розподіл; 2) на основі чого він розуміє, що в одному випадку префікс *auto-* означає «машина, автомобіль», а в іншому – «над самим собою» і т. д.

Зауважимо, що як в українській, так і французькій мовах, блок слів із таким префіксом буде омонімічним. Проведені розвідки виявили такі спільні семантичні групи з компонентом *auto-*:

- назви установ, організацій: *autogare* – автовокзал, *autousine* – автозавод;
- назви приміщень: *autopavillon* – автонавільйон, *autosalon* – автосалон;
- назви транспортних засобів: *autobus* – автобус, *autocar* – автокар, *autotrain* – автопоїзд;
- назви процесів та явищ: *automorphisme* – автоморфізм, *autointoxication* – автоінтоксикація, *autologie* – автологія;
- назви організмів, речовин, елементів: *autovaccin* – автовакцина, *autotrophes* – автропрофи;
- назви приладів, пристроїв, механізмів: *autorégulateur* – авторегулятор, *autoopérateur* – автооператор;
- назви узагальнених понять, систем: *autoblocage* – автоблокування;
- назви просторових понять: *autodrome* – автодром;
- назви осіб за виконуваною роботою: *autodidacte* – автодидакт, *autoconstructeur* – автоконструктор, *autoinspecteur* – автоінспектор;
- назви наукових галузей: *autogénèse* – автогенез, *automatique* – автоматика, *autoconstruction* – автомобілебудування;
- назви творів мистецтва: *autoportrait* – автопортрет, *autogravure* – автогравюра;

²⁶ ♥ Семенюк О., 2015

– назви, пов'язані зі словом: *autobiographie* – автобіографія, *autorésumé* – автореферат, *autocode* – автокод;

– ознаки, властивості, якості: *autobiographique* – автобіографічний, *autocratique* – авторитарний, *automatisé* – автоматизований.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивченням префіксації у французькій мові в середині ХХ століття займався французький лінгвіст Ж. Пейтард. Проблему семантичної двозначності вивчала і сучасна дослідниця Е. Мазалейра. А німецький лінгвіст Г. Марчанд аналізував суфіксальну деривацію на матеріалі англійської мови. Серед вітчизняних учених, що присвятили ґрунтовні наукові праці питанням словотворення, слід назвати В. В. Виноградова, М. С. Гуричева та багато інших. Однак у сучасній романістиці питання семантичної двозначності префіксованих лексичних одиниць французької мови залишається малодослідженим.

Мета статті – охарактеризувати семантичну двозначність лексичних одиниць, утворених додаванням префікса *auto-*.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- окреслити семантичні поля лексем з префіксом *auto-*;
- з'ясувати особливості усунення двозначності префіксованих лексичних одиниць;
- установити продуктивність префікса *auto-*;
- виявити закономірності приєднання цього компонента до різного типу основ;
- розкрити особливості семантики префіксованих лексичних одиниць на основі префікса *auto-*, а відтак розширити і поглибити теоретичні та практичні знання з вибраної тематики.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Для вивчення окресленої проблеми ми користувалися здобутками та напрацюваннями як в області семантики, так і лексикографії. Насамперед спробуємо подивитися на проблему поза результатами лексикографії: вона насправді пропонує два різних підходи омонімічного типу до морфеми *auto-*. Перший – розглядає *auto-* як структурний елемент і скорочення слова «автомобіль», яке власне позначає лексему «машина, автомобіль»; другий – пояснює *auto-* як префікс або як структурний елемент, наділений значенням «самостійно». Для розгляду питання з іншої точки зору необхідно прийняти дещо спрощене ставлення слухача, який повинен надати лексичній одиниці певний семантизм, тобто визначити семантичні зв'язки між двома чи декількома морфемами. Наприклад, яким чином слухач може інтерпретувати *auto-école* і *auto-enseignement*, тобто в результаті чого він може здійснити омонімічний розподіл, що саме вказує на те, що в *auto-école* *auto-* означає «машина, автомобіль + учень-водій», а в *auto-enseignement* – «від самого себе + над собою». Запропонований аналіз перетворюється в аналіз можливостей та джерел, наявних у слухача для усунення семантичної двозначності.

Вибір префіксованої лексичної одиниці означає, що необхідно визначити проблему семантизму тих морфем, які дана лексична одиниця структурує, у більш широкому і загальному значенні, ніж проблема «зв'язку». Префіксована лексична одиниця дає змогу функціонувати у мовленні як цілісній одиниці, з такими ж функціями, як і одиниця, яку традиційно називають «просте слово», тобто мати змогу бути складовою макроконтексту фрази, коли, власне, сама фраза розглядається як мікроконтекст. У даному типі лексичних одиниць кожна морфема автоматично стає контекстом іншої, результатом подвійного зв'язку, семантичного і синтаксичного водночас. Інакше кажучи, значення лексичної одиниці встановлюється лише в тому випадку, якщо між елементами можливі синтаксичні зв'язки.

Ми надамо перевагу семіосинтаксичному впливу, оскільки в ньому проявляється проблема, порушена А.-Ж. Греймасом [2], – установлень зв'язку (компонентний зв'язок) між семічними ядрами й контекстуальними семами і, відповідно, проблема відносної самостійності елементів, яка дозволяє визначати лексичні одиниці як синтагми. Таким чином, ми бачимо, що статус будь-якої префіксальної морфеми визначається семіосинтаксичним зв'язком.

Нами встановлено, що вибір лексичної одиниці формується на відносній повноті лексичної винахідливості, з якою стикається область лексичних одиниць даного виду: вибір морфеми *auto-* засновується на тому, що лексико-префіксальне поле, яке вимальовується навколо, в більшості зв'язків займає перше місце, а також на тому, що продуктивність префікса може бути вагомим фактором.

Усе сказане вище повертає нас до вивчення проблематики «зв'язку», за допомогою якого спробуємо намітити тенденції або шляхи підходу до цієї проблематики. Однак, як і будь-яке вивчення проблеми, воно може відкрити лише деякі зв'язки або деякі взаємодії серед основних. Вважаємо за доцільне виділити три рівні вивчення проблематики семантичної двозначності: рівень А, в якому семантика розглядається в рамках лексичної одиниці; рівень В, у якому вона обмежена або системою напрямків (синтагматичні / парадигматичні), або системою власне префіксів; рівень С, в якому синтаксис і формування фрази залежать від семантики префікса і лексичної одиниці [3, 89]. У контексті проблеми вважаємо, що слід більш детально розглянути питання семантичного поля самого префікса *auto-*.

Відомо, що в широкому значенні *семантичне поле* – це сукупність лексичних одиниць, пов'язаних із одним і тим самим фрагментом дійсності. В лексико-семантичній системі будь-якої мови можна виділити: семантичне поле руху (переміщення), поле часу (темпоральне), поле погоди (метеорологічне), поле розумової діяльності (мислення), поле почуттів тощо. Як зазначає Л. М. Васильєв [1], лексико-семантичні поля є відносно автономними, бо пов'язані між собою, що засвідчується багатозначними словами, які різними своїми значеннями входять до різних полів.

Отже, семантичні поля характеризуються зв'язком слів або їх окремих значень, системним характером цих зв'язків, що забезпечує безперервність смислового простору. Кожне поле – це своєрідна мозаїка слів, де кожне окреме слово має певне місце в лексико-семантичному просторі. Ця мозаїка не зберігається в різних мовах, тому що кожна мова по-своєму членує об'єктивний світ. Національна специфіка семантичних полів виявляється в кількості наявних у полі слів і в характері опозиції між компонентами поля.

Головними характеристиками семантичного поля є:

1. Семантичне поле інтуїтивно зрозуміле носієві мови та становить для нього психологічну реальність.
2. Семантичне поле автономне та може бути виділене як самостійна підсистема мови.
3. Одиниці семантичного поля пов'язані темами чи іншими системними семантичними відношеннями.
4. Кожне семантичне поле пов'язане з іншими та утворює разом із ними систему мови.

На сьогодні польова модель системи мови має різноманітні інтерпретації. Предметом дослідження в теорії поля у сучасній лінгвістиці є групування мовних одиниць, об'єднаних на основі спільності позначуваного ними (семантичний принцип) та виконуваних ними функцій (функціональний) або на основі двох ознак (функціонально-семантичний принцип).

В основі теорії семантичних полів лежить уявлення про існування в мові певних семантичних груп та про можливість входження мовних одиниць в одну або декілька з них. Словниковий склад мови (лексика) може бути представлений як набір окремих груп слів, об'єднаних різними відношеннями: синонімічними, антонімічними та ін. Елементи окремого семантичного поля пов'язані регулярними та системними відношеннями і, відповідно, всі слова поля взаємопротиставлені одне одному.

Лексико-семантичне поле має свої ядро і периферію. У ядрі містяться найважливіші, ключові слова, які утворюють синонімічні, антонімічні, родовидові групи. На периферії містяться функціонально менш важливі слова, які, як правило, належать до іншого семантичного поля. У межах семантичного поля виділяють семантичні групи, а в межах них – семантичні об'єднання (синоніми, антоніми, гіпоніми і т. п.).

Префікс *auto-* походить від давньогрецького αὐτός «сам; він». Коли мова йде про префікс *auto-*, словники надають йому лише два значення. Якщо він походить від грецького αὐτός, він має значення «себе» і пов'язаний із присвійним детермінантом, який відноситься до підмета.

Ces écoliers autoaniment leur production de français.

Дуже часто лексикографи приєднують прикметник «власний» до визначення поняття, яке відображає цей префікс:

– *autoconsommer ses produits*: вживати товари, які походять з власного виду діяльності;

– *s'autocritiquer*: висловлювати судження про власну поведінку;

– *s'autofinancer*: фінансувати власні інвестиції.

Спостережено, що деякі дієслова цієї групи є деномінативними і мають спільне допоміжне дієслово *faire* – *робити* та його стилістичні варіанти:

– *autocensurer ses propos*: практикувати самоцензуру власних висловлювань;

– *s'autodiscipliner*: самонав'язувати дисципліну.

В іменникових лексичних одиницях із префіксом *auto-* немає дієслівних відповідників і вони вводяться у фразу тільки за допомогою допоміжного дієслова: *autoaglutinine, autoanticorps, autoanalgésie, autobiographie, autocéphalie, autocomplexe* та ін.

Можемо помітити, що для значень, пов'язаних із психіатрією, психоаналізом, психологією, освітою, навчанням тощо можливі різні варіанти новоутворених лексичних одиниць:

– *se critiquer – se critiquer soi-même – s'autocritiquer – s'autocritiquer soi-même*;

– *gérer son budget – gérer son budget pour soi-même – autogérer son budget – autogérer son budget pour soi-même*.

Без префікса у нас виникає враження, що мова йде про фактивні маскування, які мають значення «змушувати робити щось для себе». Коли ж є префікс – особа брала участь у процесі (або не брала), незалежно від того, чи вживається дієслово у займенниковій формі. Виявлено, що словотворення з префіксом *auto-* не можливе з деякими нефізіологічними дієсловами, якщо вони переважно зворотні (*s'autoabsentir, s'autoaccorder, s'autoaccroupir, s'autoaffaler, s'autoaliter, s'autoallonger, s'autoattabler, s'autobattre, s'autosouvenir*).

Друге значення, яке надається префіксу *auto-* словниками, – *автомобіль*. За винятком прикметникової форми *autoroutier* – *автодорожній*, єдині іменники, з якими можливе це префіксальне словотворення, такі: *autobus, autocar, autocariste, autochenille, autocouchette, autocross, autoécole, autodrome, autoguichet, automitrailleuse, automobile, autopompe, autoradio, autorail, autoroute, autostop, autostoppeur, autotamponneuse, autotaxi, autotracteur*. У цих іменників немає дієслівних відповідників і, зважаючи на їх конкретний характер, вони не піддаються аналізу зі своїм допоміжним дієсловом.

Третє значення префікса *auto-* не згадується ні в *Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse*, ні в *Grand Robert*. Це значення *automatique* – *автоматичний*. Іменники та декілька дієслів входять до цієї семантичної підкатегорії, наприклад: *autocoupleur, autoalimenter, autodébrayer, autopropulser*. Це значення автоматизму пов'язане зі значенням спонтанності, дії, про яку йде мова, що була спричинена без участі зовнішньої сили. Згідно з визначенням, наступні дієслова також більшою чи меншою мірою мають значення *automatique* – *автоматичний*: *autoallumer, autoamorcer, autoamortir, autoassembler, autocorriger, autilyser, autostabiliser*.

Ми проаналізували лексичні одиниці з префіксом *auto-* в дев'яти виданнях *Petit Larousse* і *Petit Robert* (1924, 1935, 1948, 1952, 1959, 1964, 1973, 1993, 2008 років) [3; 4], беручи до уваги чотири фундаментальні частини мови: іменники, прикметники, дієслова та прислівники. Ми отримали, по граничних роках, такі результати (кількість одиниць для кожної частини мови):

Таблиця 1

Частини мови	1924 рік	2008 рік
Іменники	26	121

Прикметники	16	58
Дієслова	4	13
Прислівники	2	2

Отже, щодо продуктивності префікса *auto-* ми спостерігаємо значне збільшення кількості іменників, збільшення прикметників, слабке зростання дієслів та повну стагнацію прислівників. Це дозволяє нам стверджувати, що категорія дієслова не зазнала значної прогресії. Ці дієслівні форми побудовано відповідно до двох семантичних значень: *auto-* (=soi) або *auto-* (*matique*).

Також ми можемо оцінити продуктивність за кількістю лексичних полів, у які проникає префікс *auto-*: приблизно в 15, серед яких (у порядку зменшення за кількістю утворених одиниць): автомобілі, техніка (з підвидом «автоматизація»), а також політика, психологія, філологія та література, філософія, біологія, хірургія, фінанси, ботаніка, педагогіка, живопис, географія, зоологія; ці лексичні поля об'єднують усі одиниці специфічного наукового та технічного вокабулярів.

На основі вивчення словників та порівняння лексичних одиниць через самостійність основи, з якою з'єднується префікс (основа визнається як самостійна, якщо вона може бути повторно використана у мові без префікса, наприклад: в *auto-enseignement*, основа – це «автономний», «самостійний»; в автоматизмі основа – «неавтономний»), ми бачимо, що префікс *auto-* частіше з'єднується з основами, які розглядаються як самостійні одиниці, тобто префікс не тільки збільшує свою продуктивність, але й краще «сприймається» у своїй формі та семантизмі слухачем. Як наслідок утворюється лексична норма і саме на її основі вимальовується семантичне поле префікса.

Відтворення семантичного поля пропонує парадигматичну «псевдомодель», згідно з якою ми можемо аргументувати семантичну «інтуїцію» слухача. Тут варто зазначити, що ми намагалися виділити структуру, стверджуючи, що лексичні одиниці з префіксом *auto-* утворюють систему: для цього ми використали «інтуїцію» франкомовного слухача, що дозволило виділити з двох омонімічних одиниць “*auto-1*”, що має значення “*de soi-même*” («самостійно»), “*auto-2*” від семи «автомобіль». Метою залишається визначити найважливіші критерії, які дозволяють слухачеві уникнути двозначності.

Наш підхід включав у себе два моменти, під час яких ми використовували критерії, які дозволили розділити на підвиди загальну кількість префіксованих лексичних одиниць. Це морфо- і семіолексична фільтрація. Морфолексична фільтрація пропонує просту процедуру: для цього потрібно в словнику виділити спочатку «самостійні основи» від «несамостійних основ». І лише під час семіолексичної фільтрації можна розпочинати компонентний аналіз основи, шукаючи наявність або відсутність сєми «процес».

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, проблема двозначності лексичних одиниць залишається актуальною. На матеріалі лексичних одиниць, утворених шляхом додавання префікса *auto-*, ми виявили закономірності приєднання цього компонента до різного типу основ. У ході аналізу окреслено семантичні поля лексем із префіксом *auto-*, а також визначено особливості усунення двозначності префіксованих лексичних одиниць. Результати дослідження підтвердили, що префікс *auto-* залишається продуктивним словотворчим елементом у сучасній французькій мові. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з вивченням семантичної двозначності лексичних одиниць сучасної французької мови, утворених додаванням інших префіксів.

Джерела та література

1. Васильев Л. М. Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 106–111.
2. Greimas A.-J. Sémantique structurale. Recherche de methode / A.-J. Greimas // Larousse. – Paris, 1966. – P. 72–87.

3. Peytard J. De l'ambiguïté sémantique dans les lexies préfixées par auto- / J. Peytard // Langue française. – Vol. 4, no. 1. – Paris : Larousse, 1969. – P. 88–107.

Лексикографічні джерела

4. Le Petit Larousse. – Paris : Larousse, 1924, 1935, 1952, 1959, 1964.
5. Le Petit Robert de la langue française. – Paris : Robert, 1973, 1993, 2008.

References

1. Vasyliiev, Leonid. 1971. "Teoriia Semanticheskikh Polei". *Voprosy Yazykoznaviia* 5: 106–111.
2. Greimas, Algirdas-Julien. 1966. "Sémantique Structurale. Recherche de Methode". *Larousse*, 72–87. Paris.
3. Peytard, Jean. 1969. "De L'ambiguïté Sémantique dans les Lexies Préfixées par Auto-". *Langue française* 4 (1): 88–107. Paris: Larousse.

Lexicographic sources

4. Le Petit Larousse. 1924, 1935, 1952, 1959, 1964. Paris: Larousse.
5. Le Petit Robert de la langue française. 1973, 1993, 2008. Paris: Robert.

Семенюк Елена. Семантическая двузначность лексических единиц, образованных добавлением префикса *auto-* (на материале французского языка). На материале лексических единиц, образованных добавлением префикса *auto-*, обнаружены закономерности и определены лексико-семантические поля этих лексем. Для определения структуры семантического поля использовано два типа фильтрации (морфо- и семиолексическая). Результаты анализа показали, что устранение двузначности возможно только при условии расширения поля исследования, изучения продуктивности и мотивации префикса. Обнаружено, что во французском и украинском языках блок слов с префиксом *auto-* является омонимическим. Установлено четыре ключевых значения, которые может иметь данный префикс. На основании анализа лексикографических данных и принимая во внимание четыре основные части речи, обнаружено значительное увеличение продуктивности префикса *auto-* в одних и полную стагнацию – в других. Обозначены закономерности присоединения данного префикса к тем или иным основам. Анализ примеров показал, что словари дают семантическому полю этого префикса только два значения. Удалось определить пути устранения двузначности лексических единиц, образованных присоединением префикса *auto-*.

Ключевые слова: лексическая единица, префикс, деривация, семантическое поле, словообразовательная продуктивность.

Semeniuk Olena. Semantic Ambiguity of the Lexical Units Formed by Adding Prefix *Auto-* (on the Basis of the French Language). Our research is dedicated to the topical problem of ambiguity in the language, in particular in the domain of word formation. Having used as basis the lexical units formed by adding prefix *auto-*, we have discovered consistent patterns and have set lexical-semantic fields of these lexemes. In order to define the structure of the semantic field there have been applied two kinds of infiltration (morpho-lexical and semi-lexical infiltration). The results of the analysis have demonstrated that the removal of ambiguity is possible on condition of extending the field for research, as well as studying the productivity and the motivation of the prefix. It has been found out that in both French and Ukrainian languages the groups of words with prefix *auto-* are homonymous. Moreover, we have discovered four meanings which the given prefix may have. On the basis of lexicographic data and having taken into account the four principal parts of speech, there has been discovered a significant increase in productivity of prefix *auto-* in some parts of speech and its stagnation in the other ones. There have been outlined consistent patterns of adding this prefix to certain stems. In addition to this, there have been established only two semantic meanings given by the dictionaries to the semantic field of this prefix. We can say that as a result of the conducted research we have succeeded in defining the ways to remove ambiguity of the lexical units formed by adding prefix *auto-*.

Key words: a lexical unit, prefix *auto-*, derivation, semantic field, derivational productivity.